

УДК 528.9 : 930 : 912 (477)

[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-1\(31\)-1207-1224](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-1(31)-1207-1224)

Лозинський Роман Мар'янович доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри географії України, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, тел.: (032) 239-47-69, <https://orcid.org/0000-0001-5435-7636>.

Кучинська Ірина Василівна кандидат біологічних наук, доцент, старший лаборант кафедри географії України, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, тел.: (032) 239-47-69, <https://orcid.org/0009-0009-4229-2754>.

“TYPUS ORBIS TERRARUM” – КАРТА СВІТУ УКРАЇНСЬКОГО ГРАВЕРА І ДРУКАРЯ ІВАНА ФИЛИПОВИЧА, НАДРУКОВАНА У ЛЬВОВІ В 1746 р.

Анотація. У статті досліджено історію появи та проаналізовано зміст надрукованої в 1746 р. у Львові карти світу “*Typus orbis terrarum*”, яку створив відомий український гравер, видавець і друкар Іван Филипович. Цю карту півкуль у поперечно-азимутальній проекції розміщено в львівському виданні підручника з географії німецького єзуїта М. Дюфрена “*Rudimenta Geographica*”. Її створено на основі карти з першого видання книги, надрукованого в 1729 р. в Аусбурзі. Зміст карти підводить до висновку, що її складено з використанням карти світу Ніколаса Вішера старшого, а також, можливо, карт Яна Віллема Блау, Фредеріка де Віта, Джерарда ван Шагена. Правдоподібно, “*Typus orbis terrarum*” І. Филиповича – це перша надрукована в Україні карта світу.

Карта відображає рівень знань європейців про земну поверхню станом на початок XVIII ст. На ній підписано латиною найважливіші географічні назви: частини світу, головні країни й регіони, океани, моря, затоки і протоки, острови, миси, річки, найбільші міста. На карті ще не окреслено повністю і достатньо точно Австралію. Немає обрисів північно-західного узбережжя Північної Америки. Okремо позначено Русь (*Russia*) і Московію (*Moskovia*). Надпис “*Russia*” охоплює територію, де жили русини – українці й білоруси.

Аналіз змісту карти дає підстави вважати, що загалом вона виконувала свою освітню функцію. В учня формувалося уявлення про поверхню Землі та її просторову диференціацію. Він мав змогу вивчити розташування головних географічних об'єктів, встановити їхні географічні координати, порівняти розміри і відносне розміщення. Упродовж декількох десятиліть львівське видання “*Rudimenta Geographica*” з вміщеною в ньому картою світу І. Филиповича було

одним з основних географічних творів, що формували географічний світогляд і картографічну грамотність тисяч учнів єзуїтських та інших шкіл в українських воєводствах Речі Посполитої.

Ключові слова: карта світу, Іван Филипович, Львівський колегіум єзуїтів, географія, *Rudimenta Geographica*.

Lozynskyy Roman Marianovych Doctor of Science in Geography, Professor, Head of the Department of Geography of Ukraine, Lviv Ivan Franko National University, Lviv, tel.: (032) 239-47-69, <https://orcid.org/0000-0001-5435-7636>.

Kuchynska Iryna Vasylivna PhD in Biology, Associate Professor, Senior laboratory assistant of the Department of Geography of Ukraine, Lviv Ivan Franko National University, Lviv, tel.: (032) 239-47-69, <https://orcid.org/0009-0009-4229-2754>.

“TYPUS ORBIS TERRARUM” – A MAP OF THE WORLD BY UKRAINIAN ENGRAVER AND PRINTER IVAN FYLYPOVYCH, PRINTED IN LVIV IN 1746

Abstract. The article examines the history of appearance and analyzes the content of the world map “*Typus orbis terrarium*,” printed in Lviv in 1746 by the famous Ukrainian engraver, publisher, and printer Ivan Fylypovych. This map of the hemispheres in a transverse-azimuthal projection is included in the Lviv edition of the German Jesuit M. Dufresne’s geography textbook *Rudimenta Geographica*. The map was created based on a map from the first edition of the textbook, published in 1729 in Ausburg. The map’s content suggests that it was drawn up using a map of the world by Nicholas Wisscher the Elder and possibly maps by Joan Blaeu, Frederik de Wit, and Gerrit van Schagen. It is likely that I. Fylypovych’s “*Typus orbis terrarium*” is the first map of the world printed in Ukraine.

The map reflects European knowledge about the Earth’s surface at the beginning of the seventeenth century. The map is labeled in Latin with the essential geographical names: parts of the world, major countries and regions, oceans, seas, bays and straits, islands, capes, rivers, and major cities. The map does not yet fully and accurately depict Australia. There is no outline of the northwest coast of North America. Russia and Moscovia are marked separately. The inscription “Russia” covers the territory where Rusyns – Ukrainians and Belarusians lived.

An analysis of the map’s content suggests that, in general, it fulfilled its educational function. The student formed an idea of the Earth’s surface and its spatial differentiation. He was able to study the location of the main geographical objects, establish their geographical coordinates, and compare their size and relative position. For several decades, the Lviv edition of *Rudimenta Geographica* with I. Fylypowicz’s

world map was one of the main works that shaped the geographical outlook and cartographic literacy of thousands of students of Jesuit and other schools in the Ukrainian voivodeships of the Polish-Lithuanian Commonwealth.

Keywords: world map, Ivan Fylypovych, Lviv Jesuit College, geography, *Rudimenta Geographica*.

Постановка проблеми. У середині XVIII ст. Львів, головно завдяки діяльності Львівського колегіуму єзуїтів, став великим освітнім і науковим осередком Центрально-Східної Європи. У ньому також, у єзуїтській та інших друкарнях, виходили численні навчальні, навчально-методичні, науково-популярні та наукові видання. Саме у Львові з'явилися перші в Україні географічні друковані праці, зокрема навчальні посібники й підручники, навчально-методичні видання і картографічні твори. Ця сторінка з історії географії в Україні сьогодні майже не відома. Дослідження географічних і картографічних праць, які друкували у XVIII ст. у Львівському єзуїтському колегіумі, дасть змогу суттєво доповнити сучасні уявлення про розвиток географії в Україні в цей період, а також допоможе встановити особливості формування географічного світогляду учнів цього закладу освіти, серед яких чималу частку становили діти української шляхти, міщанства, духівництва.

Метою цієї статті є дослідити історію появи і проаналізувати зміст надрукованої в 1746 р. у Львові карти світу “*Typus orbis terrarum*”, яку виготовив львівський гравер і друкар Іван Филипович. Карту розміщено в підручнику з географії німецького єзуїта Максиміліана Дюфрена “*Основи географії*” (“*Rudimenta Geographica*”). Правдоподібно, це перша друкована в Україні карта світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Карта, так само як і підручник “*Rudimenta Geographica*”, у якому її розміщено як окремо підшиту чорно-білу сторінку-розгортку, відомі вузькому колу фахівців – бібліографів, істориків освіти, зокрема географії. Карту коротко описала Н. Швець у статті про репертуар навчальної літератури для гуманітарних студій видавництва Львівського єзуїтського колегіуму [1]. Про карту й підручник згадано в статті про Андрія Філіпецького – професора поетики і географії Львівської академії єзуїтів у 1753–1754 рр. [2]. Однак в обох виданнях самої карти не розміщено. Про життя і діяльність Івана Филиповича опублікували окремі статті В. Александрович [3], В. Вуйцик [4], О. Лильо [5], Ю. Мердух [6–7], Т. Нікляст [8], В. Тишковський [9], Е. Хавалек [10], Ю. Шустова [11].

Для написання цієї розвідки використано карту з примірника “*Rudimenta Geographica*”, що зберігається у Львові, у відділі рідкісної книги Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника. Відбиток карти друкується з дозволу керівництва бібліотеки.

Виклад основного матеріалу. *Картографія в школах єзуїтів.* Освітні заклади Товариства Ісуса ще із середини XVI ст., тобто від появи перших їхніх шкіл, значну увагу надавали картографії, топографії, геодезії. Однак ці науки йменувалися тоді дещо інакше – математична географія (вчення про сфери) і практична геометрія. Їх вивчали на філософських студіях в курсі математики. Математична географія у XVI–XVIII ст., включала теми про будову світу, рух небесних тіл, земну кулю, пункти, лінії, кола на земній кулі й у небесній сфері, назви великих частин земної кулі, поділ земної кулі на зони і клімати. Були також практичні справи на армілярній сфері та глобусі, заняття з вимірювань на земній поверхні [12]. Практична географія вчила вимірювати “в полі” і складати найпростіші карти місцевості.

Визначну роль у формуванні картографічної складової єзуїтської освіти відіграв Христофор Клавій (Клавіус) (1538–1612) – відомий німецький астроном і математик. Завдяки йому в колегіумах єзуїтів закріпилася традиція вивчати астрономічні та геодезичні прилади й інструменти, яка протрималася до ліквідації Ордену в 1773 р. Завдяки Х. Клавію математична географія стала модною у Європі серед освічених людей. Декілька лекцій з цієї науки ввели в освітню програму єзуїтських колегіумів у курс філософії, а в 1599 р. їх включено у *Ratio Studiorum*, освітній стандарт єзуїтських шкіл [13]. Слухачів філософських студій спеціально вчили самостійно складати карти місцевості. Чимало з них збереглося, хоча вони зазвичай не дуже високої якості [14].

Підручник “Rudimenta Geographica”. *Ratio Studiorum* не передбачав вивчення географії як окремого предмета. Її єзуїти почали вводити щойно в першій половині XVIII ст. Загальну географію читали на нижчих студіях, у класі риторики або поетики. У Речі Посполитій у школах єзуїтів географія (разом з історією) окремо вперше з’явилася в 1739/1740 н. р. [15].

Для навчання обрали підручник латиною німецького єзуїта французького походження Максиміліана Дюфрена (1688–1765) “Основи історії, або короткий, простий метод засвоєння правдивою молоддю історичних понять”, коротка назва – “Основи історії” (“*Rudimenta Historica*”). Він поділявся на шість частин, окремими томами. Уперше всі томи надруковано в 1727–1730 рр. у Німеччині в м. Аусбург, без зазначення автора. Окремою частиною цього шеститомника є книга “Основи географії” (“*Rudimenta Geographica*”), її вперше опубліковано в 1729 р. [16]. У наступні 50 років цей підручник неодноразово перевидавали в різних країнах Центральної Європи, зі змінами та доповненнями місцевих видавців. У підручнику розміщено найзагальнішу інформацію про країни, регіони, міста. До неї додано також декілька питань із математичної географії: глобус і його використання, земна куля та її частини, екватор і зодіак, довгота й широта, тропіки, полярні кола і деякі інші. Для ліпшого розуміння цих тем у підручнику розміщено зображення армілярної сфери (астрономічний інструмент, який

використовували для визначення координат небесних світил), а також карту півкуль із градусною сіткою (меридіани й паралелі).

“*Rudimenta Historica*” декілька разів перевидавали в Речі Посполитій. Ще в 1737 р., до офіційного запровадження історії та географії в колегіумах єзуїтів, усі шість томів уперше видано в Бранево (Браунсбург). У 1744–1745 рр. всі частини “*Rudimenta Historica*” видано в Каліші, в 1745–1746 рр. – у Львові, в друкарні єзуїтів, “*Rudimenta Geographica*” вийшла в 1746 р. [17]. Львівський підручник “*Rudimenta Geographica*” був усього-на-всього другим надрукованим в Україні навчальним виданням із географії після посібника “*Dywertyment z wesolo uczonych ...*”, який з’явився у 1731 р. також у друкарні львівських єзуїтів, однак не містив жодних карт [18].

Львівське видання “*Rudimenta Geographica*” за змістом дуже близьке до першого, надрукованого в Аусбурзі в 1729 р. Однак, для якісного виконання в ньому ілюстрацій, видавець залучив львівського гравера Івана Филипovichа. Він створив для підручника дві гравюри на міді – зображення армілярної сфери та карту півкуль “*Typus orbis terrarum*”.

Іван Филипovich – гравер і друкар. Іван Филипovich (? – 1766) – це визначний український гравер XVIII ст., доби рококо, видавець і друкар, засновник львівського друкованого екслібрису. Його активна діяльність припадає на 1740–1760-ті рр. і становить одну з яскравих сторінок історії книговидавництва і графічного мистецтва в Україні [11]. Дату й місце народження І. Филипovichа не встановлено. Також нічого не відомо про його освіту. Уперше як гравер він згадується в 1741–1744 рр. в Любліні. У 1744 р. І. Филипovich переїхав до Львова. В 1746 р. виконав гравюри до семи львівських видань, що вийшли в друкарні Львівського колегіуму єзуїтів. Крім книг для львівських єзуїтів, він оздоблював видання Львівської братської, Унівської, Почаївської, Бердичівської друкарень. Виявлено всього 216 його гравюр. Майже всі вони мають високий рівень поліграфічного виконання [9].

У Львові І. Филипovich здобув доволі високий соціальний статус – він входив до складу міського управління як член колегії сорока мужів і регент магістрату. У 1752 р. він отримав привілей короля Речі Посполитої Августа III на заснування власної друкарні. У документі йому надано звання королівського друкаря і гравера, статус сервітора короля, а також названо “*sculptor eximius*” (вишуканий, чудовий гравер). Друкарня І. Филипovichа розташовувалася на пл. Ринок у партері будинку, де він жив – кам’яниця Якобшульцівська (тепер – пл. Ринок, 25), її подружжя Филипovichів купило в 1758 р. [4, 9, 11].

Карта світу І. Филипovichа. Карту півкуль “*Typus orbis terrarum*” створено в поперечно-азимутальній проєкції (рис. 1). Розміри карти 14,5×26,6 см, книги 15×9,5 см. Карту вставлено після 22-ї сторінки підручника, на якій починається другий розділ книги “Про мапи або географічні карти” (“*De mappis seu chartis*

Geographic”). Якість друку доволі висока. Надпис із зазначенням імені гравера (*Ioannes Filipowicz*) майже не помітно, його розміщено внизу справа (рис. 1, 2).

Карту створено за зразком попередніх видань “*Rudimenta Geographica*”, зокрема першого видання 1729 р., яке, ймовірно, перемальовано з видань голландських картографів. Її зміст відображає рівень знань європейців про земну поверхню станом на другу половину XVII ст. – початок XVIII ст., уже після того, як Абель Тасман (1603–1659) під час подорожей у 1642–1643 рр. і 1644 рр. відвідав Австралію, Нову Зеландію, Тонгу і Фіджі.

Карта І. Филиповича дещо подібна до відомої “Сучасної, абсолютно точної карту світу” (“*Nova et accuratissima totius terrarum orbis tabula*”, 1662 р.) голландського картографа і видавця Яна Віллема Блау [19], на основі якої створювалися численні карти світу впродовж другої половини XVII – першої половини XVIII ст. Однак, у ній дещо інакше зображено північно-східну частину Азії (північніше Японії). За обрисами деяких берегів карта І. Филиповича найбільше подібна до “Нової точної карти світу” (“*Orbis Terrarum Nova et Accuratissima Tabula*”, 1658), автором якої є Ніколас Вішпер старший [20], схожа вона також на пізніші “Нову карту всього світу” Фредеріка де Віта (“*Nova Totius Terrarum Orbis Tabula*, 1675 р.) [21] і “Нову карту всього світу” Джерарда ван Шагена (“*Nova Totius Terrarum Orbis Tabula*”, 1689 р.) [22] (див. рисунки в додатку).

Рис. 1. Карта “*Typus orbis terrarum*” Івана Филиповича [17].

Рис. 2. Надпис “Ioannes Filipowicz” на карті “Typus orbis terrarum” [17].

Створюючи гравюру, І. Филипович, ймовірно, крім оригіналу з підручника 1729 р., додатково переглядав деякі інші карти з бібліотеки колегіуму єзуїтів. Особливістю його карти є ілюстрації навколо півкуль – алегоричні зображення чотирьох стихій: вогню, води, повітря, землі. На карті в підручнику 1729 р. їх немає. Одне із зображень, – повітря, – є доволі точною копією з “Нової точної карту світу” Ніколаса Вішера старшого. Тобто її він точно використовував. Цей голландський картограф був добре знаним у Речі Посполитій завдяки виданій у 1679 р. в Амстердамі й неодноразово перевиданій “Новій карті всього Королівства Польського”, де позначено й Україну.

Зміст карти. На карті позначено меридіани й паралелі, виділено та підписано екватор, тропік Рака, тропік Козерога, Арктичне й Антарктичне (полярні) кола. Є також екліптика – лінія, що відображала траєкторію руху Сонця на земному небі. Нульовий меридіан проведено через Канарські острови. Це давня традиція, ще з періоду Античності. Острови Фортуни або Щасливі острови (сучасна назва – Канарські острови) за точку відліку ввів грецький географ Марін Тірський, а вже після нього – Клавдій Птолемей. Обриси материків, островів і півостровів, озер значно деформовані, якщо порівняти із реальністю, адже на той час картографи, ще не навчилися правильно визначати географічну довготу. Пошук рішень як це робити тривав усю першу половину XVIII ст., однак навчилися її обчислювати більш-менш точно лише в другій половині сторіччя.

На карті І. Филиповича ще не окреслено повністю і точно Австралію (Нову Голландію). Немає протоки між Австралією і Новою Гвінеєю. Позначено лише малу частину узбережжя Нової Зеландії. Її хоча й відкрив у 1642 р. А. Тасман, однак не описав. Не було відомо чи це невеликий острів, чи великий архіпелаг. Лише в 1769 р. Томас Кук нанесе на карту її берегову лінію. Якоїсь суші на місці Антарктиди не позначено, однак поблизу південного полюса в Західній півкулі

є надпис *Australis Incognita*. У Арктиці також багато “білих плям”, однак у східній півкулі позначено найбільші острови (Ісландія, Гренландія, Шпіцберген, Нова Земля), у західній – півострів Лабрадор, протоку Девіса й, правдоподібно, частину Баффінової Землі (не підписаний на карті острів).

Немає багатьох островів і архіпелагів у Тихому океані, зокрема Гавайських островів (їх відкрито лише в 1778 р.). Майже зовсім невідомим було західне узбережжя Північної Америки північніше Каліфорнії. У східній півкулі Азію вже відокремлено від Північної Америки, на відміну від багатьох карт XVI – першої половини XVII ст. Однак результати експедиції В. Берінга в 1728 р. ще не використано. Дуже приблизно позначено обриси о. Хонсю – найбільшого із Японських островів, біля нього позначено й підписано о. Сікоку. Острів Хоккайдо (*Ieso* – Ієзо, або його ще тоді називали Єдзе або Єффе) розміщено в західній півкулі. Півострів Корея узагалі важко впізнаваний – він дуже тонкий і видовжений. Цілком можливо, що для його позначення голландцями було використано карти львів’янина і вихованця Львівської академії єзуїтів Михайла Боїма (1612–1659) – визначного єзуїтського місіонера, мандрівника, ботаніка, медика, географа, картографа, всесвітньо відомого дослідника Китаю і суміжних земель. Саме він уперше позначив на своїх картах Корею як півострів, а не острів, як помилково вважали європейці раніше [23].

На карті І. Филиповича підписано латиною найважливіші географічні назви, які вивчали учні в підручнику. Надписано частини світу, найбільші держави, регіони. Позначено й підписано головні міста: Рим, Відень, Париж, Мадрид, Лондон, Стокгольм, Краків, Москва, Константинополь, Алжир, Мекка, Єрусалим, Ісфаган, Агра, Гоа, Пекін, Макао, Мехіко, Акапулько, Потосі, Панама, Ліма, Буенос-Айрес, Пернамбуко (мабуть, це насправді Ресіфі), Сантьяго й деякі інші, що підписані нечітко (рис. 3, 4).

Підписано також десятки річок на суші й островів у океанах. З назв океанів стає зрозуміло, що усталеного трактування термінів “океан” і “море” ще не було, так само й загальноприйнятих назв морів. У східній півкулі є такі океани: *Dencaledo(nicus)*, Поблизу-Каледонський (?) океан, розташовувався між Шотландією та Ісландією; *Tartaricus* – Тартарський, на схід від Нової Землі, частина сучасного Північного Льодовитого океану; *Ethiopijs* – Ефіопський, південна частина сучасного Атлантичного океану; *Chinensis* – Китайський.

Рис. 3. "Typus orbis terrarum" Івана Філіповича (східна півкуля)

Позначено також чимало морів: Середземне, Чорне (*P. Euxanis* – Понт Евксінський), Каспійське (*M. de Sala* – саме так, або *M. de Sara*, на честь м. Сарай (*Sara*) часто підписували це озеро на тогочасних картах), Атлантичне (на захід від Піренейського півострова в східній півкулі), Індійське, Арабське, Північне (центральна частина сучасного Атлантичного океану в західній півкулі), Тихе (центральна частина Тихого океану, поблизу екватора), Море дель Зур (*Mar del Zur* – Південне море, південна частина Тихого океану).

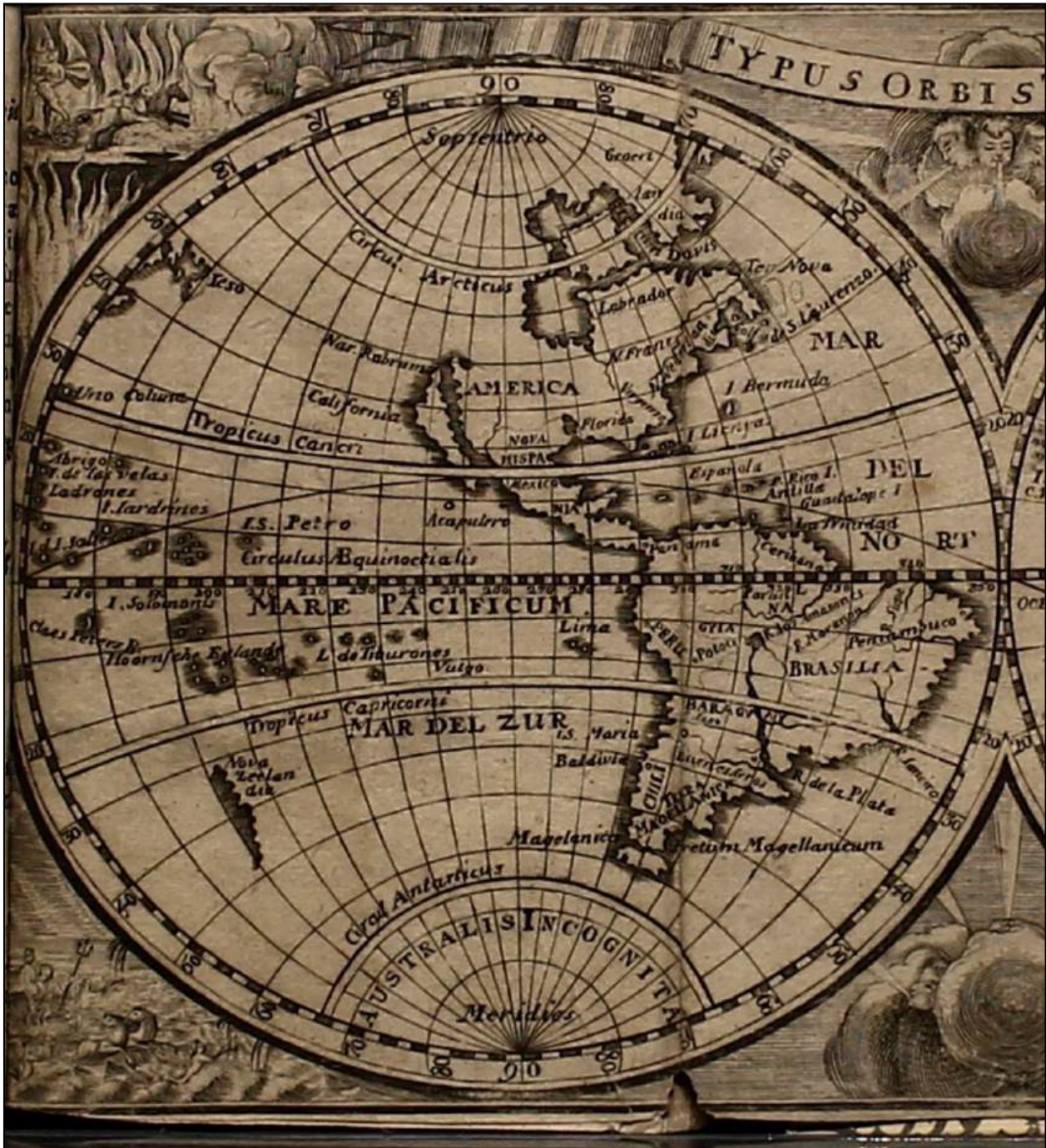
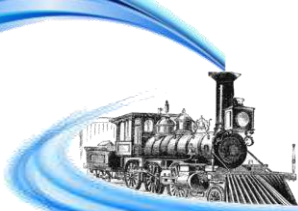

Рис. 4. “Турпс orbis terrarum” Івана Філіповича (західна півкуля)

У Європі надписано Норвегію, Швецію, Данію, Іспанію, Португалію, Англію, Гібернію (Ірландію), Італію, Німеччину, Польщу, Угорщину, Грецію. Окремо позначено Русь (*Russia*) і Московію (*Moskovia*). Надпис *Russia* охоплює територію, де жили русини – українці й білоруси. Його розташовано на південний захід від Москви. Цікаво, що тут І. Філіпович “поправив” карту

розміщену в першому виданні “*Rudimenta Geographica*”, на якій надпис *Russia* розтягнуто аж до р. Волга (рис. 5).

Рис. 5. Надпис *Russia* на карті І. Филиповича (зліва) і на карті з першого німецького видання 1729 р. (справа).

На схід від Волги традиційно для карт того часу розміщено Велику Тартарію. Okремо позначено Китай (*China*) і, північніше, Катай (*Kathay*). В Азії також підписано Анатолію, Вірменю, Сирію, Персію, Аравію, Індію, Малабар, Камбоджу, Сіам, Малакку, численні острови Малайського архіпелагу.

У Північній Америці є надписи: Нова Франція і Нові Нідерланди, Нова Іспанія, Флорида, Вірґінія, Каліфорнія (півострів). Американських Великих озер немає, є лише ріка й затока Святого Лаврентія. У Південній Америці є Бразилія, Гвіана, Карібана, Парагвай (помилково підписано як *Varagvay*, хоча загалом одруківок на карті І. Филиповича небагато), Перу, Терра Магелланіка. Річки позначено доволі приблизно. Найбільшою річкою в Південній Америці позначено, але не підписано, Парану (разом із притокою р. Парагвай).

В Африці, внутрішня частина якої європейцям тоді ще була маловідомою, трапляються, головню, давні назви, ще з карт Клавдія Птолемея: Берберія, Нумідія, Єгипет, Нубія, Гвінея, Абіссінія, Конго. Вздовж річки Нігер розташована *Tierra de Negros* – земля “чорних” (“темношкірих”). Сучасніших назв небагато, це, зокрема, Мономатопа – державне формування, що існувало на півдні Африки до другої половини XVIII ст. Про Африканські Великі озера географи знали мало. Більш-менш точно позначено лише о. Вікторія. Крім цього, якийсь велетенське озеро розміщене нижче екватора, на території Конго, поблизу західного узбережжя Африки. Напрямок течії р. Нігер позначено зовсім неправильно. Вона витікає з якогось озера десь вище екватора, тече на північ, ймовірно до о. Чад, а далі тече в широтному напрямку і впадає в океан, північніше островів Кабо-Верде. Натомість Ніл позначено загалом точно, він витікає з озера Вікторія (Білий Ніл), про це знали ще давні греки.

Значення карти І. Филиповича. Аналіз змісту карти “*Turpis orbis terrarum*” І. Филиповича, яку розміщено у львівському виданні підручника М. Дюфрена

“*Rudimenta Geographica*”, дає підстави вважати, що загалом вона виконувала свою освітню функцію. Завдяки їй в учня формувалося уявлення про поверхню Землі та її просторову диференціацію (як було відомо у Європі станом на початок XVIII ст.), систему меридіанів і паралелей. Він мав змогу вивчити розташування головних географічних об’єктів (частин світу, головних країн і регіонів, океанів, морів, заток і проток, островів, мисів, річок, найбільших міст), міг встановити їхні географічні координати, порівняти розміри і відносне розміщення. Звичайно, що в навчальних цілях у Львівському колегіумі єзуїтів використовувався значно ширший спектр картографічної продукції, не лише різноманітні карти світу, але і його частин і регіонів, а також атласи і глобуси. Окрім того, учень міг придбати карти самостійно в книгарнях Львова.

Ще ширшим було використання карт і атласів у системі підготовки учнів єзуїтського шляхетського колегіуму (*Collegium Nobilium*), відкритого у Львові в 1749 р. [24]. Для нього в бібліотеку придбали навіть унікальне картографічне видання – “Новий Атлас” (“*Atlas Novus*”) Генріха Шерера (1628–1704), німецького єзуїта, математика, географа й картографа, багатолітнього викладача університеті Діллінгена в м. Баварії. Він складався із семи томів, усього було 180 карт. Перше видання цього атласу з’явилося в Мюнхені ще в 1703 р., а потім було перевидання 1737 р. Атласу світу Г. Шерера за низкою нововведень був революційним для європейської картографії того часу.

Однак така ситуація із забезпеченістю картами й атласами для навчання була лише в найбільших колегіумах Речі Посполитої. У менших зазвичай використовували доволі обмежений набір картографічної продукції. Натомість львівський підручник “*Rudimenta Geographica*” 1736 р. було видано великим тиражем, ймовірно його додруковували в пізніші роки. Загальна кількість його примірників могла становити понад тисячу. Адже, ще в 1744 р. з’явилося розпорядження провінціала Томаша Дуніна (керівника Польської провінції єзуїтів), згідно з яким друкарня Львівського колегіуму (одна з найбільших у Речі Посполитій) мала забезпечувати підручниками єзуїтські колегіуми на території всієї Русі та Малої Польщі [1].

На виданий у Львові підручник орієнтувалися не лише колегіуми єзуїтів, а і школи деяких інших чернечих орденів, тому що інших навчальних видань із географії майже не було. Тобто, упродовж декількох десятиліть саме львівський підручник “*Rudimenta Geographica*” М. Дюфрена з вміщеною в ньому картою світу І. Филиповича був одним з основних видань, що формували географічний світогляд і картографічну грамотність тисяч учнів єзуїтських та інших шкіл в українських воєводствах Речі Посполитої.

Висновки. Запровадження в 1740-х роках у колегіумах Речі Посполитої географії як окремого предмету зумовило зростання кількості друкованої географічної навчальної літератури. Одним із перших надруковано підручник

М. Дюфрена “Основи географії” із чорно-білою вкладкою – картою півкуль. Підручник вийшов у декількох містах, в тому числі у Львові, кожне видання мало свої особливості. Карту “*Typus orbis terrarum*” для львівського підручника створив відомий український гравер, друкар і видавець І. Филипович на основі карти з першого видання, надрукованого у 1729 р. в Аусбурзі. Аналіз змісту карти вказує на те, що його сформовано з використанням карт світу Ніколаса Вішера старшого, Яна Віллема Блау, Фредеріка де Віта, Джерарда ван Шагена. Розміщена в підручнику “Основи географії” карта Івана Филиповича, правдоподібно, є першою надрукованою в Україні картою світу. Цей підручник десятиліттями використовували у єзуїтських колегіумах на території українських воєводств Речі Посполитої. Відповідно, вміщена в ньому карта була одним із основних джерел, на основі яких формувалися географічний світогляд і картографічна грамотність їхніх учнів.

Література:

1. Швець Н. Репертуар навчальної літератури для гуманітарних студій видавництва Львівського єзуїтського колегіуму. *Наук. праці Націон. б-ки України ім. В. І. Вернадського*, 2010. Вип. 28. С. 318–341.
2. Лозинський Р. Андрій Філіпецький – професор поетики і географії Львівської академії єзуїтів у 1753–1754 рр. (перша згадка про викладача географії у Львові). *Scientific Collection “InterConf”*, (95), 2022. pp. 443–461. DOI: <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.01.2022.046>.
3. Александрович В. Творче обличчя львівського гравера Івана Филиповича: версія після найновіших знахідок. *Видавничий рух в Україні: середовища, артефакти: доп. та повідомл. Міжнар. наук. конф. (Львів, 24–25 жовтня 2019 р.)*. Львів, 2019. С. 27–29.
4. Вуйцик В. Нові документальні відомості про українського гравера і друкаря XVIII століття Івана Филиповича. *Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка*. Львів, 1998. Т. 236: Праці Комісії образотворчого та ужиткового мистецтва. С. 457–463.
5. Мердух Ю. Співпраця львівських граверів Івана Филиповича та Юрія Вишловського зі Ставропігією. *Наук. записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка*. 2014. Вип. 2. Ч. 2. С. 153–157. (Сер. Історія).
6. Мердух Ю. М. Український гравер Іван Филипович та його “волинська спадщина”. *Гілея: науковий вісник*. 2014. Вип. 88. С. 71–75.
7. Лильо О. Посмертний опис майна львівського гравера і друкаря середини XVIII століття Івана Филиповича. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 1998. Т. 236: Праці Комісії образотворчого та ужиткового мистецтва. С. 464–476.
8. Нікляс Т. Друкарська діяльність Івана Филиповича на замовлення Юзефа Александра Яблоновського. *Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології*. 2014. Вип. 8. С. 20–29.
9. Chwalewik E. Jan Filipowicz rytownik i drukarz (Z dziejow exlibrisu lwowskiego). *Studia nad książką poświęconie pamięci Kazimierza Piekarskiego*. Wrocław, 1951. S. 223–239.
10. Tyszkowski W. Produkcja drukarni Jana Filipowicza we Lwowie. *Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolinskich*. Wrocław, 2002. Z. XIII. S. 13–37.
11. Шустова Ю. Діяльність львівського друкаря і гравера Івана Филиповича. *Львівська Ставропігія: історія, персоналії, взаємини* [наук. ред.: В. Александрович та ін.]. Львів: Логос, 2017. С. 200–229.

12. Lipko S. Podręczniki geografii w szkołach polskich XVIII wieku. *Rozprawy z Dziejów Oświaty*. T. 9 (1966). S. 3–33.
13. *Ratio Studiorum*. Уклад студій Товариства Ісусового. Система єзуїтської освіти : пер. Р. Паранько, А. Маслюха. Львів : Свічадо, 2016.
14. Кришталович У. Рукописні карти XVI–XIX століть. З фондів Центрального державного історичного архіву, м. Львів. К.: ДНВП “Картографія”, 2011.
15. Augustowska K. Uwagi o początkach geografii w szkołach XVIII wieku w Polsce. *Zeszyty geograficzne WSP w Gdańsku*. R. 5/6. 1963/1964. S. 215–220.
16. Dufresne M. *Rudimenta geographica, sive Brevis, facilisque methodus juventutem orthodoxam notitia historica imbuendi :pro gymnasiis Societatis Jesu in Germaniae Superioris Provincia / auctore ejusdem Societatis sacerdote [Maximilien Dufresne]. Opusculum quantum*. [Acc.:] Appendix de arte scutaria five heraldica. Augusustae Vindellicorum [Augsburg]: Sump. Mathiae Wolff, 1729.
17. Dufresne M. *Rudimenta Geographica, Sive Brevis, facilisque Methodus Juventutem Orthodoxam notitia Historica imbuendi : pro Gymnasiis Societatis Jesu / auct[h]ore Ejusdem Societatis Sacerdote [Maximilien Dufresne]; sculp. Ioannes Filipowicz. Leopoli. Opusculum Quintu[m]*. Leopolis: Typ. Collegii Societatis Jesu, 1746.
18. Лозинський Р. “Dywertyment z wesolo uczonych ...” (1731) – перший надрукований в Україні навчальний посібник з географії. *Grail of Science*. 2023 Вип. 26. С. 601–622. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.14.04.2023.110>.
19. Nova et accuratissima totius terrarum orbis tabula. *Wikimedia Commons*. URL: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:\(Nova_et_accuratissima_totius_terrarum_orbis_tabula\).LOC_98687202.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:(Nova_et_accuratissima_totius_terrarum_orbis_tabula).LOC_98687202.jpg)
20. Orbis Terrarum Nova et Accuratissima Tabula. *Wikimedia Commons* URL: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6c/Orbis_Terrarum_Nova_et_Accuratissima_Tabula_by_Nicolaes_Visscher%2C_1658.jpg
21. Nova Totius Terrarum Orbis Tabula. *Wikimedia Commons*. URL: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Frederik_de_Wit,_Nova_totius_terrarum_orbis_tabula_\(FL159664984_2727337\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Frederik_de_Wit,_Nova_totius_terrarum_orbis_tabula_(FL159664984_2727337).jpg)
22. Nova Totius Terrarum Orbis Tabula. *Wikimedia Commons*. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:World_Map_1689.JPG
23. Лозинський Р. Місіонерські подорожі львівських єзуїтів у XVII – першій половині XVIII ст. та їхнє значення для географії. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. 2020. Вип. 54. С. 91–105. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vgg.2020.54.11824>
24. Пуховський К. *Єзуїтський Collegium Nobilium у Львові (1749–1773)* (перкл. С. Серяков). *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. № 715. Серія “Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки”. Вип. 8. Харків, 2006. С. 117–144.

References:

1. Shvets, N. (2010). Repertuar navchalnoi literatury dlia humanitarnykh studii vydavnytstva Lvivskoho yezuitskoho kolehiumu [Repertoire of educational literature for humanitarian studies published by the Lviv Jesuit College]. *Scientific works of the Vernadsky National Library of Ukraine*, 28, 318–341 [in Ukrainian].
2. Lozynskyy, R. (2022). Andrii Filipetskyi – profesor poetyky i heohrafii Lvivskoi akademii yezuitiv u 1753–1754 rr. (persha zghadka pro vykladacha heohrafii u Lvovi) [Andrii Filipetskyi - Professor of Poetics and Geography at the Lviv Jesuit Academy in 1753-1754 (the first mention of a geography teacher in Lviv)]. *Scientific Collection “InterConf”*, 95, 443–461. DOI: <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.01.2022.046> [in Ukrainian].

3. Aleksandrovych, V. (2019). Tvorche oblychchia lvivskoho hravera Ivana Fylypovycha: versiia pislia nainovishykh znakhidok [The creative face of Lviv engraver Ivan Fylypovych: a version after the latest findings]. *Publishing movement in Ukraine: environments, artifacts: supplement and reports*. International scientific conference (Lviv, October 24–25, 2019), pp. 27–29.
4. Vuitsyk, V. (1998). Novi dokumentalni vidomosti pro ukraïnskoho gravera i drukaria XVIII stolittia Ivana Fylypovycha [New documentary information about the Ukrainian engraver and printer of the eighteenth century Ivan Fylypovych]. *Notes of the Taras Shevchenko Scientific Society*, 236: Works of the Commission of Fine and Applied Arts, 457–463 [in Ukrainian].
5. Merdukh, Yu. (2014). Spivpratsia lvivskykh hraveriv Ivana Fylypovycha ta Yurii Vyshlovskoho zi Stavropihiieiu [Cooperation of Lviv engravers Ivan Fylypovych and Yurii Vyshlovskyi with Stavropegia]. *Notes of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University*, 2, 2, 153–157 (History Series) [in Ukrainian].
6. Merdukh, Yu. (2014). Ukraïnskyi hraver Ivan Fylypovych ta yoho “volynska spadshchyna” [Ukrainian engraver Ivan Fylypovych and his “Volyn heritage”]. *Gilea: scient. bulletin*, 88, 71–75.
7. Lyljo, O. (1998). Posmertnyi opys maina lvivskoho gravera i drukaria seredyny XVIII stolittia Ivana Fylypovycha [Posthumous inventory of the property of Ivan Fylypovych, an engraver and printer from Lviv in the mid-eighteenth century]. *Notes of the Taras Shevchenko Scientific Society*, 236: Works of the Commission of Fine and Applied Arts, 464–476 [in Ukrainian].
8. Niklias, T. (2014). Drukarska diialnist Ivana Fylypovycha na zamovlennia Yuzefa Aleksandra Yablonovskoho [Printing activity of Ivan Fylypovych commissioned by Józef Oleksandr Jablonowski]. *Visnyk Lvivskoho universytetu – Lviv University Bulletin*. Series of book studies, library science and information technology, 8. 20–29 [in Ukrainian].
9. Chwalewik, E. (1951). Jan Filipowicz rytownik i drukarz (Z dziejow exlibrisu lwowskiego). *Studia nad ksiazka poswiecone pamieci Kazimierza Piekarskiego*, pp. 223–239.
10. Tyszkowski, W. (2002). Produkcja drukarni Jana Filipowicza we Lwowie. *Czasopismo Zakladu Narodowego im. Ossolinskih*, XIII, 13–37.
11. Shustova, Yu. (2017). Diialnist lvivskoho drukaria i hravera Ivana Fylypovycha [The activity of Lviv printer and engraver Ivan Fylypovych]. *Lvivska Stavropihiia: istoriia, personalii, vzaiemyny – Lviv Stavropegia: History, Personalities, Relationships* [ed. V. Aleksandrovych and others]. Lviv: Logos. pp. 200–229 [in Ukrainian].
12. Lipko, S. (1966). Podręczniki geografii w szkołach polskich XVIII wieku. *Rozprawy z Dziejów Oświaty*, 9, 3–33.
13. Ratio Studiorum (2016). *Uklad studii Tovarystva Isusovoho. Systema yezuitskoi osvity [Ratio Studiorum. The structure of the studies of the Society of Jesus. The system of Jesuit education]*, trans. by R. Paranko. Lviv: Svichado [in Ukrainian].
14. Kryshtalovych, U. (2011). *Rukopysni karty XVI–XIX stolit. Z fondiv Tsentralnoho derzhavnogo istorychnoho arkhivu, m. Lviv. [Handwritten maps of the XVI–XIX centuries. From the funds of the Central State Historical Archive, Lviv]* Kyiv: DNVP “Kartohrafiia” [in Ukrainian].
15. Augustowska, K. (1963). Uwagi o początkach geografii w szkołach XVIII wieku w Polsce. *Zeszyty geograficzne WSP w Gdańsku*, 5/6. 1963/1964, 215–220.
16. Dufresne, M. (1729). *Rudimenta geographica, sive Brevis, facilisque methodus juventutem orthodoxam notitia historica imbuendi :pro gymnasiis Societatis Jesu in Germaniae Superioris Provincia / auchore ejusdem Societatis sacerdote* [Maximilien Dufresne]. *Opusculum quantum*. [Acc.:] Appendix de arte scutaria five heraldica. Augustustae Vindelicorum [Augsburg]: Sump. Mathiae Wolff.

17. Dufresne M (1746). *Rudimenta Geographica, Sive Brevis, facilisque Methodus Juventutem Orthodoxam notitia Historica imbuendi : pro Gymnasiis Societatis Jesu / auct[h]ore Ejusdem Societatis Sacerdote [Maximilien Dufresne]; sculp. Ioannes Filipowicz. Leopoli. Opusculum Quintu[m].* Leopoli: Typ. Collegii Societatis Jesu.

18. Lozynskyy, R. (2023). “Dywertyment z wesoło uczonych ...” (1731) – pershyi nadrukovanyi v Ukraini navchalnyi posibnyk z heohrafii [“Dywertyment z wesoło uczonych ...” (1731) – the first textbook on geography published in Ukraine]. *Grail of Science*, 26, 601–622. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.14.04.2023.110> [in Ukrainian].

19. Nova et accuratissima totius terrarum orbis tabula. *Wikimedia Commons*. URL: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:\(Nova_et_accuratissima_totius_terrarum_orbis_tabula\).LOC_98687202.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:(Nova_et_accuratissima_totius_terrarum_orbis_tabula).LOC_98687202.jpg)

20. Orbis Terrarum Nova et Accuratissima Tabula. *Wikimedia Commons*. URL: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6c/Orbis_Terrarum_Nova_et_Accuratissima_Tabula_by_Nicolaes_Visscher%2C_1658.jpg

21. Nova Totius Terrarum Orbis Tabula. *Wikimedia Commons*. URL: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Frederik_de_Wit,_Nova_totius_terrarum_orbis_tabula_\(FL159664984_2727337\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Frederik_de_Wit,_Nova_totius_terrarum_orbis_tabula_(FL159664984_2727337).jpg)

22. Nova Totius Terrarum Orbis Tabula. *Wikimedia Commons*. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:World_Map_1689.JPG

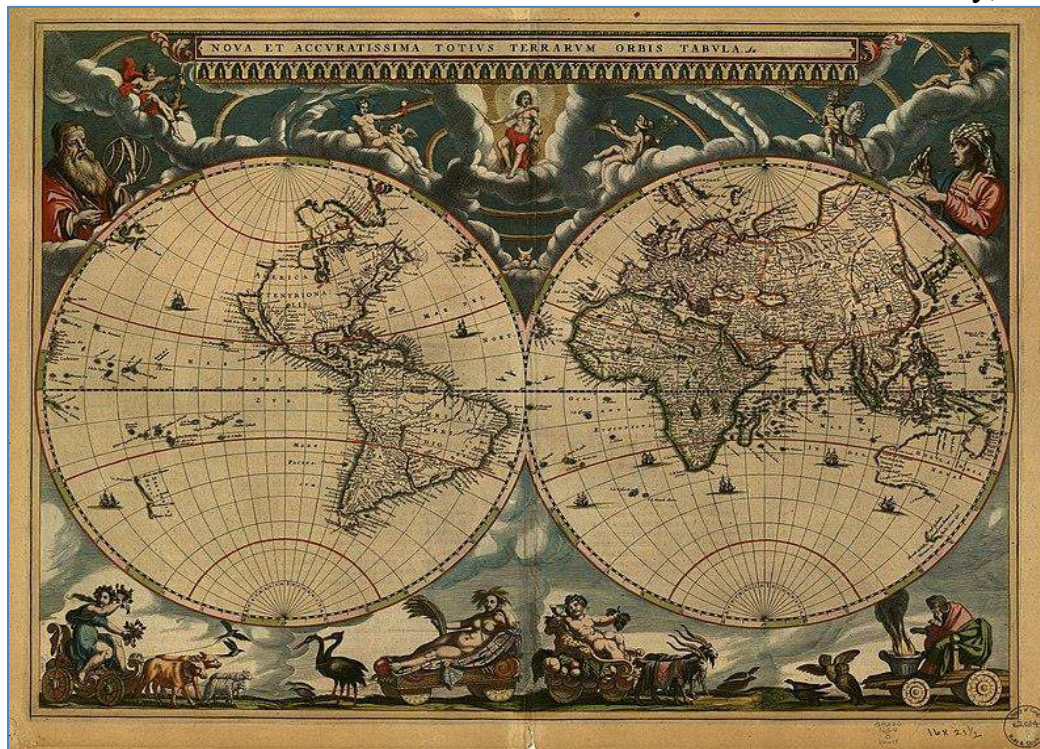
23. Lozynskyy, R. (2020). Misionerski podorozhi lvivskykh yezuitiv u XVII – pershii polovyni XVIII st. ta yikhnie znachennia dlia heohrafii [Missionary travels of Lviv Jesuits in the XVII – first half of the XVIII century and their significance for geography]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii heohrafichna – Bulletin of Lviv University. Geographical series*, 54, 91–105. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vgg.2020.54.11824> [in Ukrainian].

24. Pukhovsky, K. (2006). Yezuitskyi Collegium Nobilium u Lvovi (1749–1773) [Jesuit Collegium Nobilium in Lviv (1749–1773)] (trans. S. Seriakov). *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina – Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University*, 715: Series “History of Ukraine. Ukrainian Studies: Historical and Philosophical Sciences”, 8, 117–144 [in Ukrainian].

Додатки

“Nova et accuratissima totius terrarum orbis tabula” Яна Віллема Блау, 1662 р.

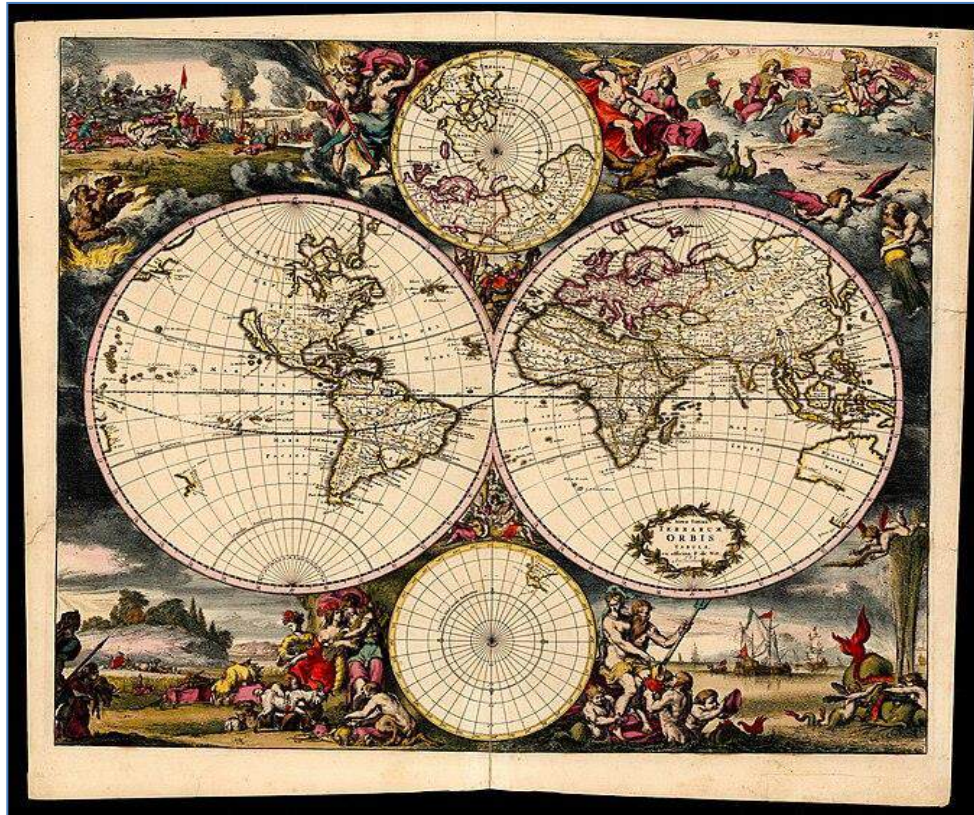

“Orbis Terrarum Nova et Accuratissima Tabula” Ніколаса Вішпера, 1658 р.

“*Nova Totius Terrarum Orbis Tabula*” Фредеріка де Віта, 1675 р.

“*Nova Totius Terrarum Orbis Tabula*” Джерарда ван Шагена, 1689 р.

